

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО САМОВИРАЖЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

В умовах реформування національної системи освіти, особливої значущості набуває проблема реалізації особистістю свого потенціалу, становлення її здатності самовизначитися в різних життєвих ситуаціях, виражати у мовленнєвих конструктах своє ціннісне ставлення до довкілля та самого себе.

Особливе значення проблема самовираження особистості, зокрема у мовленнєвій діяльності, має для раннього онтогенезу. Саме дошкільний вік є періодом первинного фактичного становлення особистості, розвитку базису її культури, формування вміння вербалізувати свої життєві враження й ціннісне ставлення до природи, предметів, людей.

За останнє століття погляд на особистість, на її становлення в ранньому онтогенезі еволюціонував від сприйняття її як суми окремих рис до реалізації системного підходу; від погляду на дитину як на об'єкт засвоєння зовнішніх впливів до утвердження її як суб'єкта життєдіяльності, до власної активності. Важлива особливість нової парадигми дошкільної освіти – зміщення акцентів з активності дорослого на активність дитини. На сучасному етапі у центрі уваги постає дошкільник як активний суб'єкт життя. У процесі навчання і виховання важливо спиратися на життєвий досвід, характер активності дитини. Модернізація системи дошкільної освіти орієнтує на посилення уваги до самоактивності особистості та створення належних умов для її реалізації в різних формах – соціально-моральній, емоційно-ціннісній, пізнавальній, мовленнєвій, художньо-естетичній, креативній.

Активність особистості, її участь в діяльності колективу, прагнення до самовизначення залежить від рівня її домагань, самооцінки. Відомий психолог Роберт Бернс розглядав „Я-концепцію” як сукупність уявлень індивіда про себе, поєднану з їх оцінкою. Складову Я-концепції він називав образом Я чи картиною Я; складову, пов'язану з ставленням до себе чи окремими своїми якостями, - самооцінкою чи прийняттям себе. Я-концепція означає не тільки те, що собою являє індивід, а і те, що він про себе думає [1, с.37]. А.В.Петровський і М.Г.Ярошевський характеризують поняття „Образ Я”, „Я образ”, „Я-концепція” як відносно стійку, неповторну систему уявлень індивіда про самого себе. В структурі цієї системи виділяють наступні компоненти: когнітивний (уявлення про свої здібності); емоційний (самоповага, самокритичність, самолюбство); поведінковий (намагання бути зрозумілим, завоювати симпатії, підняти свій статус, або навпаки, бажання залишитись поміченим) [9, с.31-32]. Цілісність образу Я забезпечується за рахунок гармонійного розвитку цих компонентів.

Дитина дошкільного віку намагається проявити себе, виділити своє Я, заявити про себе іншим, виразити особистісну позицію по відношенню до оточуючих людей, виявити самостійність, посісти при цьому активне місце в системі соціальних відносин, де її Я вступає нарівні з іншими [1, с. 64]. Всі сторони реального життя, які безпосередньо відносяться до процесу формування її „Я” (йде мова про те, з чим дитина вступає в активну взаємодію), втрачають, так би мовити, свою „нейтральність” і стають емоційно забарвленими у певному відношенні. (Адже цінності першочергово існують для дитини в емоційній сфері) [11, с.51]. Образ „Я” дитини є для неї цінністю, у світі якої вона сприймає і оцінює все інше. Від особливостей ставлення дитини до себе, її самооцінки залежить і те, як вона оцінює інших дітей. Усвідомлюючи свої чесноти і вади, розуміючи свою значущість для рідних і близьких людей, дитина вчиться оцінювати інших, враховувати їхні інтереси, бажання, наміри, брати їх до уваги. На жаль, раніше на сферу „Я Сам” не звертали належної уваги, а самолюбність вважалась багатьма негативною рисою. Проте відомо: неуважна до себе дитина навряд чи зможе поважати, шанувати інших.

Отже, згідно вимог сучасного життя все більшого значення набуває аспект особистісного становлення дошкільника, а саме виникнення і розвиток у нього самоставлення. Адже особистість – це системоутворення, яке характеризується особливим утворенням – підструктурою самовідношення. Останнє включає самосвідомість, самопізнання, самооцінку,

емоційне ставлення до себе, самоконтроль, саморегуляцію. Поняття "самоствалення" є родовим до поняття "самопізнання", "самооцінки" і інших подібних понять, які мають префікс "само", і які відображають широкий спектр феноменів внутрішнього життя особистості, включаючи активність у сфері мовленнєвої взаємодії з соціумом [10, с.60].

Сам факт ставлення дорослого до зростаючої особистості містить можливості виникнення в неї самоствалення, тобто "внутрішнього погляду" на себе як на об'єкт пізнання й переживання [6, с.171]. Дорослі допомагають дошкільнику зорієнтуватися у тому, чим він є для оточуючих, побачити себе збоку, озброюють його оцінними еталонами. Тим самим вони сприяють формуванню високої або низької самооцінки, викликають у дитини переживання, пов'язані із задоволенням або незадоволенням собою, думки, спрямовані на порівняння себе з іншими. У старших дошкільників самооцінка відображає уже достатньо широке коло знань про себе, своїх умінь, навичок, а також включає і безпосередньо те почуття самооцінки, яке базується на ототоженні себе з ідеальним образом. Від особливостей самооцінки у великій мірі залежить, які особисті прояви дитина вважає значущими і наскільки вона готова проявити моральну активність по відношенню до інших людей. Самооцінка включає в себе оцінку самого себе, своєї діяльності, свого статусу в колективі, свого ставлення до інших. У стосунках з іншими людьми дитина не стільки приймає роль іншого (ставить себе на його місце), скільки ідентифікує себе з ним, засвоюючи при цьому і його ставлення до себе, приписує іншому свої особисті мотиви [5, с. 3].

На етапі дошкільного дитинства з'являються внутрішні етичні інстанції (зачатки почуття совісті), розвивається самосвідомість, починає формуватися образ внутрішнього "Я". В образі "Я" дитини зібрані воедино всі кольори її життя – все, що її радує, що є найбільш значущим для неї самої, відображаючим зміст ставлення до неї оточуючих і одночасно зміст її особистого ставлення до інших людей і до предметного світу. В образі "Я" зберігається ставлення особистості до тих сторін зовнішнього світу, точніше до того об'єктивного змісту, з яким дитина вступає в активну взаємодію (батьками, вихователями, друзями). І оскільки об'єктами духовної активності дошкільника виступають не лише зовнішні сфери життя, а й власний внутрішній світ, то розкриття свого "Я", своєї індивідуальності, виявлення своїх думок, настроїв, переконань засвідчує потребу і здатність зростаючої особистості до самовираження.

Самовираження – один із засобів самоствалення дитини, зумовлене потребою у самопізнанні, прагненні вирізнитися з поміж інших, означити себе серед оточуючих. Тому однією з умов адекватного і гармонійного розвитку особистості дошкільника є його прагнення до самовираження, тенденція до реалізації власного "Я". Використання займенника „Я" свідчить про перехід дитини від уявлень про себе - до думки про себе і вираження цієї думки за допомогою слова [6, с.172]. Виражаючи своє „Я" дитина починає активно вступати у мовленнєву взаємодію з однолітками та дорослими. У реальній життєдіяльності всі форми активності дитини пов'язані з комунікацією. Породження дитиною мовлення носить активний, творчий, індивідуалізований характер, спрямований на пошук і вибір адекватних для ситуації засобів [10, с.146]. Мовленнєва активність розглядається як форма вираження дитиною системи своїх ціннісних ставлень, проявляється в бажанні брати участь у спільній діяльності, відповідати на запитання, самому звертатися до співбесідника з запитаннями, доповнювати відповіді товаришів, помічати мовні помилки. Мовленнєва активність трактується не лише як здатність дитини висловлюватися, а й як здатність сприймати розуміти мовлення іншого. Ця здатність залежить від ступеня володіння дошкільником мовою і способом її вживання. Через мовленнєву активність дитина себе виражає. Комунікативно-мовленнєвий розвиток виявляє ряд суттєвих якостей, зв'язків і ознак, які забезпечують дитині можливість самовираження у всіх, пов'язаних з комунікацією видах діяльності - предметно-практичній, ігровій, пізнавальній [10, с.41]. Видатний педагог В.Сухомлинський вважав, що тільки в діяльності виявляється активність дитини. Мовленнєва активність пов'язана з соціальною і комунікативною; соціальна активність виявляється через комунікативну, а та, у свою чергу, має відображення в мовленні.

У дошкільному віці мовленнєва діяльність посідає значне місце у загальній активності дитини. Мовленнєва діяльність розглядається як один із багатьох видів діяльності особистості, визначається як „активний, цілеспрямований, опосередкований мовою та зумовлений ситуацією спілкування процес прийому і вкладу мовленнєвого повідомлення у взаємодії людей між собою [8, с.26]. Саме у мовленнєвій діяльності функціонують слова, словосполучення, речення, які є головними мовними засобами формування та висловлювання думок, настроїв, почуттів, намірів, взаємного обміну інформацією [4, с.12]. Стає можливим вибрати такі мовленнєві конструкції, які б забезпечили оптимальний акт самовираження дошкільника. Таким чином мовленнєва діяльність задовольняє користування мовою як засобом спілкування та самовираження. Саме через мовлення відбуваються процеси вираження й обміну думок. В.О. Сухомлинський писав: „Найважливішим джерелом творчості як самовираження й самоствердження особистості є слово...” [12, с.270]. За допомогою слова дитина виражає своє ставлення до інших, формулює думки з приводу спільних дій, реагує на проміжні і кінцеві результати діяльності, яка проявляється у вияві мовленнєвих і комунікативних здібностей. Слово має бути зрозуміле, виразне, необразливе, конструктивне, повинно мати створювальний характер, а не руйнівний. Тому перед вихователем стоїть завдання вчити дитину відповідально ставитись до слів, які промовляє, будувати своє висловлювання так, щоб зміст був зрозумілим, виховувати уважне ставлення до слухача. В.І.Волошинов розкрив соціальну орієнтацію слова на слівбесідника, враховуючи його соціально-психологічну позицію. Він вважав, що кожен етап вираження визначається реальними умовами даного висловлювання, перш за все найближчою соціальною ситуацією [2, с.101-102]. Важливо, щоб у дитини виникла потреба у комунікації, оскільки діяльність, що відбувається у природних умовах, породжує бажання висловлювати свої думки, почуття, настрої, обмінюватися ними з людьми, передавати інформацію. Тому одним із завдань сучасного педагога є розвиток у дошкільнят потреби у мовленнєвому самовираженні, створення таких мовних ситуацій, які б активізували усне висловлювання [3, с.53]. Отже, під мовленнєвим самовираженням дітей дошкільного віку розуміється вміння розкрити своє Я, в процесі спілкування виявити свою індивідуальність, неповторність стосовно інших дітей, передавати свої думки, почуття, бажання, стани, настрої, фантазії через слово. Мовленнєве самовираження включає в себе прояв ставлення до іншого - симпатію, антипатію, боязнь, заздрість, підтримку, допомогу, сором'язливість, інтерес, байдужість тощо. Оскільки мова є засобом самовираження, то прояв ставлення виражається у висловлюванні дитини, у дієвому вираженні слова, його спрямованості, емоційному забарвленні. Процес самовираження є емоційно забарвленим актом, спрямованим з одного боку, на прояв дошкільником власної позиції, з іншого – вплив на іншу людину з метою доведення, роз'яснення їй своєї власної позиції та зміни позиції (думки, ставлення, стилю поведінки або діяльності) партнера. Цей процес є водночас цілеспрямованою активністю певної модальності, яка супроводжується для обох учасників діалогу приємними або неприємними переживаннями. Останні передаються спеціально підібраними словами, вербалізуються. Бажання бути зрозумілим слонукає до вибору мовних засобів. Дібрати мовні засоби можна лише тоді, коли в пам'яті дитини вже накопичена їх достатня кількість. Потреба у мовленнєвому самовираженні власне і активізує прагнення дитини до оволодіння мовленнєвими засобами: „...щоб знайти спільну мову з партнером, потрібно оволодіти цією мовою” [13]. Міжособистісне спілкування активізує процес мовленнєвого самовираження дітей, а спілкування з дорослими є основним джерелом формування мовленнєвого висловлювання.

Зміст сучасної дошкільної освіти зорієнтований на створення таких соціально-педагогічних умов, які сприяють реалізації та самостверженню дитини. І щоб відповідати потребам часу, педагог має визначити такий стиль виховної роботи, який би сприяв оптимізації процесу мовленнєвого самовираження.

Нижче пропонуємо методичні рекомендації, спрямовані на оптимізацію процесу мовленнєвого самовираження дошкільників:

1. У процесі навчання і виховання доцільно створити мовленнєві ситуації, які стимулюють дошкільників до оптимальної для них мовленнєвої активності. Важливо забезпечити

умови, за яких у дитини виникне бажання висловити свою думку, почуття, настрої, поділитися ними з ровесниками та дорослими.

2. Дорослий має входити в ігрові стосунки з дітьми, шляхом особливих звертань: реплік, порад, запитань, нагадування опосередковано активізуйте дитяче мовлення. Це викликає в дошкільника бажання висловлювати свої судження, наміри, відповідати на запитання, виникає потреба у мовленнєвому самовираженні.

3. Слід активізувати мовленнєву діяльність шляхом оптимізації особистих стосунків дітей, залучаючи їх до різних видів діяльності, в яких поєднуються діти з різним мовленнєвим розвитком. Діти з вищим рівнем мовленнєвої активності стимулюють менш активних до вияву своєї мовленнєвої ініціативи.

4. Бажано проводити з дітьми інтерактивні форми навчання та виховання, які включають до свого складу інтерв'ю, діалоги, вітання, вибачення, звертання за допомогою, висловлення подяки, визнання провини тощо. Адже є багато життєвих ситуацій, які пред'являють до дитини вміння за допомогою слова виразити себе.

5. Необхідно збагачувати власний і дитячий активний та пасивний словники емоційно-забарвленими словами та словосполученнями, що слугують засобами мовленнєвого самовираження дошкільника і, зокрема, тими з них, які виражають поняття, заявлені Базовим компонентом. Оскільки Базовим компонентом заявлена важливість знання і розуміння дитиною поняття „байдужості,” то старший дошкільник має володіти уявленням про дане поняття, усвідомлювати власне ставлення до інших, розуміти причини цього, усунути те, що спричиняє байдуже або недружнє ставлення інших, вміти доречно висловити це ставлення.

6. Слід створити умови для мовленнєвого самовираження представників різної статі, враховуючи при цьому індивідуальні характеристики особистості хлопчиків та дівчаток.

7. Під час мовленнєвої взаємодії з дітьми бажано уникати вживання неприємних слів, спів-образ, брутальних слів, оскільки дорослі виступають зразком, з якого дошкільники черпають відповідну лексику, використовують її в процесі мовленнєвого самовираження. Чим вищий рівень мовленнєвого розвитку дитини, тим вільніше вона виявляє себе. Спілкування з дорослим є основним джерелом формування мовленнєвого висловлювання дитини.

8. Слід посилити роботу, спрямовану на виховання позитивного ставлення дошкільника до себе і до тих, хто його оточує

Література:

1. Бернс Р. Развитие Я –концепции и воспоминание. – М.: Прогресс, 1986. – 412 с.
2. Волошинов В.И. Марксизм и философ языка – М., 1929, С.101-102.
3. Калмикова Л.О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення дошкільнят // Педагогіка і психологія. – 1996. – №1. – С. 53.
4. Калмикова Л.О. Збагатити дитяче мовлення допоможуть словосполучення // Дошк.вихов. – 2001. – №7. – С. 12.
5. Кон И.С. Открытие „Я” М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
6. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). – К.: Стило, 2000. – 336 с. – С. 171.
7. Корепанова М.В. Феномен образа Я и особенности его развития в дошкольном детстве. Учебн. пособие к спецкурсу. – Волгоград: Перемена, 2000. – 120 с.
8. Леонтьев А.А. Психологические предпосылки раннего овладения иностранным языком // Иностр.яз.в.шк. – 1985 – №5. – С. 24-29.
9. Петровський А.В., Ярошевський М.Г. Психологія. М., 1999. – С. 31-32.
10. Піроженко Т.О. Комунікативно-речеве розвиток дитини. Монографія. – К.: Норе-принт, 2002 – 308 с.
11. Проколієнко А.Н. Образ „Я” как фактор становлення внутрішнього світу дитини // Воспитание детей дошкольного возраста / Под ред. А.Н. Проколієнко – К.: Рад.шк., 1990. – 368 с.
12. Сухомлінський В.О. Народження громадянина. – К.: Рад.шк., 1970. – С. 270.
13. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье / под ред. В.К. Котырло. – М.: Педагогіка, 1987. – 144 с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

Засновано в 1999 р.

Книга I

Київ, 2005

В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІДІ	
КУНИЦЯ Т.Ю. ПРОЕКТУВАННЯ ВИХОВАННЯ ПІДРОСІАДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	148
ЖДАНОВИЧ Ю.М. ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТАРШОКЛАСИВНИХ УЧНІВ РІЗНИХ ГРУПАХ	152
МАЧУСЬКА Г.М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІВРІВНЯНОЇ ПІДЛІТКІ У КОЛЕКТИВІ РОВЕСНИКІВ	156
ЗИМІВЕЦЬ Н.В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДРОСІАДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	161
МАРЧЕНКО Н.В. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ НА СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ	165
БЕЗПАЛЬКО О.В. СУЧАСНИЙ СТАН СОЦІАЛЬНОЇ ДИМОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В СІЛЬСЬКІЙ ГРОМАДІ	170
ПЕТРОЧКО Ж.В. ЦІННОСТІ, ЖИТТЄВІ ОРІЄНТИРИ ТА НАМІРИ СІЛЬСЬКИХ ДІТЕЙ	175
ЯЦЕНКО Л.В. ГЕНДЕР ОЧИМА УЧНІВ, ВЧИТЕЛІВ, БАТЬКІВ	181
ПАВЛУЩЕНКО Н.М. ПРОБЛЕМА СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ У СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	184
ПЕЧЕНКО І.П. "ОБРАЗ СВІТУ" У СТРУКТУРІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСВЯТЛЮЄМОСТІ В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ	188
КОНОНКО О.Л. ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО СЕБІ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА	193
БОНДАРЕНКО Н.Б. ІНТЕГРАЦІЯ РОДИННОГО ТА СУСПІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ – УМОВА ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ДУХОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКА	200
АНИЩУК А.М. ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОГО САМОВИРАЖЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ	204
ТЕРЕЩЕНКО О.Л. ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ХУДОЖИНО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	208
КРИВОШЕЯ Н.Б. ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОГНОЗУ ВДАНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ МУЗИКИ	213
ГРУША Л.О. МУЗИКА ЯК ЗАСІБ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА В СІМ'ї	216
КРЕХОВА Л.А. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ САМОСТІЙНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ	219
УДИНА О.М. ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АПЛІКАЦІЇ)	221
ХОРИЩЕНКО Г.Г. ВИХОВАННЯ СОВІСТЛИВОСТІ В РАННЬОМУ ОНТОГЕНЕЗІ	225
ПОПОВА І.І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОБОТИ З РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ (НА МАТЕРІАЛІ ГУМОРИСТИЧНИХ ВІСНІВ)	229
ЄЛМАНОВА С. В. ТИПИ ПРОЯВІВ ДОПИТЛИВОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРИРОДІ	233
ВАШАК О.О. СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ	238
КЛІМОВА Л.В. ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ЯК СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКА	242
СВАРКОВСЬКА Л.А. ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	246
МУСТАФАЄВА З.І. ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	249
МІШЕЧКІНА М.Є. БАТЬКІВСЬКА ПОЗИЦІЯ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ВІДВІЙНОСТІ В СОБІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	253
ІГНАТЕНКО Л.П. ДО ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	257
АБЛІТАРОВА А.Р. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ РІЗНИХ ЕТНІЧНИХ ГРУП	262
КРАВЧЕНКО Т.В. ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СІМ'ї ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	266

КОЛИШКИНА А.П. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	270
КУЗЬМИЧ О.А. ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'Ї	274
ХРОМОВА О.Л. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДЛІТКА З ПРОБЛЕМНОЇ СІМ'Ї В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ	279
ШАНСКОВА Т.І. ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	283
ПОВАЛІЙ Л.В. СПЕЦИФІКА ВИХОВАННЯ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ У НЕПОВНІЙ СІМ'Ї	287
ДОКУКІНА О.М. ПОЛІКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СІМ'Ї І ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ	292
БАБЮК С.М. СІМ'Я – ПРОВІДНА ІНСТИТУЦІЯ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	296
ФЕОКТИСТОВА Н.В. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ	301
КАПЕЛЮК В.В. ТЕХНОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ-ВИХОВАТЕЛЯ ТА ОДНОДІТНОЇ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА	305
КАНІШЕВСЬКА Л.В. ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ: СТАН ПРОБЛЕМИ	310
ВУГРИЧ В.П. КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ Й УМІННЯ В УЧНІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ, РЕАЛЬНИЙ СТАН, ЗАСОБИ ВИХОВАННЯ	314
КУЗЬМЕНКО Л.В. ДО ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ПІДЛІТКІВ У ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ	318
СВИРИДЕНКО С.О. ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я ВИХОВАНЦІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ	322
ШКУРКІНА В.М. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ-СИРІТ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ-ІНТЕРНАТАХ	327
ВАЩЕНКО О.М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УМІНЬ І НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ	332
БЕРНАДСЬКА Л.В. ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ ШКІЛ ІНТЕРНАТІВ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, СПЕЦИФІКА	335
МАРУЩАК В.С. ВИХОВАННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ В УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	341
ХОПТЯНА О.В. ВИВЧЕННЯ РІВНІВ ПРАВОВИХ ЗНАНЬ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ ШКІЛ ІНТЕРНАТІВ	347
ІГНАТОВА О.І. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ ЦІННИСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ (НА ПРИКЛАДІ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ)	352
КОВАЛЕНКО О.І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖ-ОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ	356
МАЧУСЬКИЙ В.В. ТЕХНІЧНА ТВОРЧИСТЬ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ТВОРЧОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ	361
ЛИТОВЧЕНКО О.В. ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ УЧНІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ПРОФІЛЮ	365
РАЩЕНКО А.В. ФОРМИ І МЕТОДИ ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	370
ПОПЛАВСЬКА С.Д. СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ	375
ЛЕВКІВСЬКА О.М. ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ СТАРШИХ КОЛЕДЖІВ АНГЛІЇ	378
АНДРІЙЧУК Р.Г. ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СТАНОВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ	381
ДУБОВА В.В. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ДИПЛОМАТІВ В СТРУКТУРІ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ	384
ПАВЛЕНКО Ю.Г. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДИТЯЧИХ ТА ШКІЛЬНИХ МУЗЕЇВ	387